

Methods of the Islamic State's Engagement with Cyberspace with Emphasis on the Thoughts of Imam Khamenei

Muhammad 'Ali Mohiti Ardakān / Associate Professor, Department of Philosophy, Imam Khomeini Educational and Research Institute mohiti@iki.ac.ir

 Malihah Sheykhi-Zadeh Bāfqī / Level Four Seminary Student, Qur'anic Sciences and Teachings, Higher Education Institute of Hazrat Zahra (peace be upon her), Meybod shikhizade59@gmail.com

Received: 2025/01/08 - **Accepted:** 2025/05/18

Abstract

For the progress of Islamic society, the Islamic state must intelligently fulfill its inherent duties across all domains. Modern communication technologies have created a new space known as cyberspace. To safeguard against harms and exploit opportunities, it is necessary to present the principles and methods of the Islamic state's engagement with cyberspace based on religious foundations. Employing an analytical-descriptive method, this research examines the methods of the Islamic state's engagement with cyberspace, emphasizing the thoughts of Imam Khamenei. The findings indicate that, considering a political system based on the jurisprudential rules of Islam and with a view to the thoughts of the Supreme Leader of the Revolution, the following methods can be inferred for the Islamic state's engagement with cyberspace: future studies and intelligent counteraction, enlightenment and the jihad of clarification, negating foreign dominance over media technology and achieving independence in this arena, and the management of cyberspace. Finally, the method of exporting the revolution and Islamic values is derived from the words of the Supreme Leader. The method of negating foreign dominance over media technology and achieving independence in this arena is implemented through two strategies: the Islamization of communication and media studies, and scientific advancement in modern information and communication technologies. The method of managing cyberspace is also implemented through two strategies: legislation and the establishment of a national information network.

Keywords: Islamic state, cyberspace, future studies, method of engagement, Imam Khamenei.

نوع مقاله: ترویجی

شیوه‌های مواجهه حکومت اسلامی با فضای مجازی با تأکید بر اندیشه‌های امام خامنه‌ای

mohiti@iki.ac.ir

محمدعلی محیطی اردکان / دانشیار گروه فلسفه مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی

shikhizade59@gmail.com

کلیه ملیحه شیخی‌زاده بافقی / طلبه سطح چهار علوم و معارف قرآنی مؤسسه آموزش عالی حضرت زهرا

پذیرش: ۱۴۰۴/۰۲/۲۸

دریافت: ۱۴۰۳/۱۰/۱۹

چکیده

حکومت اسلامی برای پیشرفت جامعه اسلامی باید در تمام عرصه‌ها وظایف ذاتی خود را هوشمندانه انجام دهد. فناوری‌های نوین ارتباطی، فضای جدیدی به نام فضای مجازی را ایجاد کرده است. برای ایمنی از آسیب‌ها و بهره‌برداری از فرصت‌ها، ضرورت دارد اصول و شیوه‌های مواجهه حکومت اسلامی با فضای مجازی بر پایه مبانی دینی ارائه شود. در این پژوهش با روش تحلیلی - توصیفی، شیوه‌های مواجهه حکومت اسلامی با فضای مجازی با تأکید بر اندیشه‌های امام خامنه‌ای بررسی می‌شود. نتایج به‌دست‌آمده حاکی از آن است که با توجه به نظام سیاسی مبتنی بر قواعد فقهی اسلام و با نگاهی به اندیشه‌های رهبر معظم انقلاب می‌توان شیوه‌های زیر را در نحوه مواجهه حکومت اسلامی با فضای مجازی استنباط کرد: آینده‌پژوهی و مقابله هوشمندانه، روشنگری و جهاد تبیین، سلب سلطه بیگانه از فناوری رسانه و کسب استقلال در این عرصه، مدیریت فضای مجازی و در نهایت، شیوه صدور انقلاب و ارزش‌های اسلامی از کلام رهبر انقلاب به دست می‌آید. شیوه سلب سلطه بیگانه از فناوری رسانه و کسب استقلال در این عرصه با اجرای دو راهکار اسلامی سازی دانش ارتباطات و رسانه و پیشرفت علمی در فناوری‌های نوین اطلاعات و ارتباطات اجرا می‌شود. شیوه مدیریت فضای مجازی نیز با اجرای دو راهکار قانون‌گذاری و ایجاد شبکه ملی اطلاعات اجرا می‌شود.

کلیدواژه‌ها: حکومت اسلامی، فضای مجازی، آینده‌پژوهی، شیوه مواجهه، امام خامنه‌ای.

مقدمه

مهم‌ترین مسئولیت حکومت اسلامی، بنا بر آیه «وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ» (ذاریات: ۵۶) این است که انسان‌ها بتوانند در سایه‌سار چنین حکومتی مسیر عبودیت الهی را طی کرده و به کمال معنوی و الهی برسند (بیانات رهبر معظم انقلاب در دیدار با دانشجویان کرمانشاه، ۱۳۹۰/۷/۲۴).

فناوری‌های نوین ارتباطات و اطلاعات، امکانات گسترده‌ای را در اختیار بشر قرار داده است. فرصت‌های ایجادشده برای پیشبرد اهداف حکومت اسلامی مغتنم است. ازجمله وظایف ذاتی حکمرانی اسلامی مدیریت فضای مجازی است، به‌گونه‌ای که آسیب‌ها و تهدیدها به حداقل برسد و زمینه استفاده سالم و مبتنی بر ارزش‌های الهی برای مردم فراهم شود. امام خامنه‌ای بارها به مسئله فضای مجازی اشاره فرموده و اهمیت آن را خاطرنشان کرده است. توسعه ادبیات حکومتی فضای مجازی پیشران در نظام اسلامی نیازمند تحقیق بیشتر درباره این پدیده نوظهور و مهم است. بدین‌سان پژوهش حاضر درصدد بررسی شیوه‌های مواجهه حکومت اسلامی با فضای مجازی با تأکید بر اندیشه‌های رهبر معظم انقلاب است.

هرچند تأکید بر رابطه فضای مجازی با حکومت اسلامی، به‌ویژه بعد از گسترش یافتن آن در ایران اسلامی و ناظر به اندیشه‌های رهبر معظم انقلاب در مقام ثبوت از همان ابتدای انقلاب اسلامی آغاز شده و به تدریج گسترش یافته، اما در مقام اثبات هنوز اثری که شیوه‌های مواجهه حکومت اسلامی با فضای مجازی را با تأکید بر اندیشه‌های امام خامنه‌ای بررسی کند یافت نشد. در سال‌های اخیر برخی نویسندگان کوشیده‌اند از زوایایی خاص به این مسئله نگاه کنند. برای نمونه و تا آنجا که به حکومت اسلامی مربوط می‌شود، مقاله «وظیفه حکومت اسلامی نسبت به تأمین امنیت در فضای سایبر با تأکید بر بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی» (حسنی و کریمیان کریمی، ۱۳۹۹)، از منظر فقه سیاسی، وظیفه حکومت اسلامی نسبت به تأمین امنیت در فضای سایبر را بررسی و جایگاه این وظیفه را در بیانیه گام دوم مشخص کرده است. مقاله «مسئولیت حکومت دینی در حفاظت از مرزهای عقیدتی شهروندان در فضای مجازی از منظر فقه و حقوق» (حیدری و عندلیب، ۱۳۹۶)، مسئولیت حکومت دینی در فضای مجازی در بخش اقدامات مرتبط با پیشرفت اقتصادی، علمی، معنوی و اخلاقی با ادله فقهی وجوب جلب مصلحت و

منفعت، وجوب دفع ضرر و قوانین برنامه توسعه و شورای عالی مجازی، گسترش دولت الکترونیک و تجارت الکترونیک می‌داند و با توجه به فلسفه تشکیل حکومت دینی و ادله فقهی - امر به معروف و نهی از منکر، وجوب تعلیم و تربیت، ادله ولایت فقیه - و نیز اصول موجود در قوانین موضوعه ایران، حفظ و حراست از مرزهای عقیدتی را یکی از وظایف حکومت دینی بیان می‌کند که یکی از مصادیق آن، حراست و حفاظت از فضای مجازی برای جلوگیری از آسیب‌رسانی به اعتقادات شهروندان است. بر این اساس، لازم است با بازخوانی نظام کلی اندیشه امام خامنه‌ای شیوه‌های مواجهه حکومت اسلامی با فضای مجازی بررسی شود. بحث را با مفهوم‌شناسی آغاز می‌کنیم:

۱. مفاهیم

۱-۱. فضای مجازی

فضای مجازی، فضایی است که ارتباطات کامپیوتری در آن رخ می‌دهد (oxforddictionaries.com). عبارت فضای مجازی برگردان عبارت (cyberspace) است. این تعبیر که از دو واژه (space) و (cybernetic) تشکیل شده، ریشه یونانی دارد و به واژه (kybernetes) برمی‌گردد (www.etymonline.com).

این واژه به یونانی به معنای راهنما، فرماندار و حکومت است (www.merriamwebster.com). واژه (cybernetics) در سال ۱۳۸۰م از ریشه یونانی آن در زبان فرانسه، واژه (cybernetique) ایجاد شد که به معنای هنر حکومت‌داری است (en.wiktionary.org). بنابراین، برخلاف تعریف رایج، عبارت (cyberspace) به معنای فضای حکمرانی است، نه فضای مجازی. پس، تعریف اصطلاحی مناسب برای این تعبیر که با اهداف، ویژگی‌ها و کارکردهای آن سازگار باشد، بدین شرح است: «فضای مجازی عبارت است از: محیطی که در آن برقراری ارتباطات، رؤیت و انتقال اطلاعات بر بستر زیرساخت‌های سخت‌افزاری و نرم‌افزاری به‌واسطه دستگاه‌های ارتباطی و اطلاعاتی و در ساختارها و قالب‌هایی به‌عنوان خدمات به انسان‌ها مبتنی بر سیاست‌ها، قوانین و مقررات حاکمان طراحی و کنترل می‌شود» (کهوند و صدری، ۱۴۰۰). در این تعریف به این حقیقت اشاره شده که فضای مجازی به نوعی فضای حکمرانی بر

مجموعه ساختار حاکمیتی کشور، اعم از نهادها و افرادی است که با هدف اجرای قوانین اسلام در تنظیمات اجتماعی فعالیت دارند.

۲. شیوه‌های مواجهه با فضای مجازی

بر اساس دیدگاه‌های امام خامنه‌ای، به‌عنوان فقیه و بزرگ‌ترین حاکم اسلامی دوره معاصر، شیوه‌های مواجهه با فضای مجازی در نظام سیاسی مبتنی بر قواعد فقهی اسلام، به ترتیب زیر به دست می‌آید:

۱-۲. شیوه

شیوه به‌معنای طور، طرز و روش به کار می‌رود (دهخدا، ۱۳۸۵، ج ۱، ص ۲۵۴). در این تحقیق شیوه به همان معنای روش است. روش ممکن است به مجموعه طریقی که انسان را به کشف مجهولات هدایت می‌کند، مجموعه قواعدی که هنگام بررسی و پژوهش به کار می‌روند، و مجموعه ابزار و فنونی که آدمی را از مجهولات به معلومات راهبری می‌کند اطلاق شود (ساروخانی، ۱۳۷۵، ص ۲۴). در این پژوهش روش به‌معنای مجموعه طریقی است که انسان را به کشف مجهولات هدایت می‌کند.

۱-۳. حکومت اسلامی

امام خامنه‌ای به استناد آیه «فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِيِّنَ مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ وَأَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِيمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ» (بقره: ۲۱۳)، حکومت اسلامی را حکومتی می‌داند که آئین حکمرانی آن از کتاب خدا گرفته می‌شود و پیش‌فرض تعبیر «لیحکم» با توجه به فاعل آن، حکومت قرآن کریم در «همه تنظیم‌های اجتماعی» است (ر.ک. بیانات رهبر معظم انقلاب در سخنرانی تلویزیونی به مناسبت عید مبعث، ۱۳۹۹/۱۲/۲۱). همچنین نظام اسلامی را نظامی مبتنی بر هندسه الهی برای جامعه معرفی می‌کنند (بیانات رهبر معظم انقلاب در دیدار اعضای مجلس خبرگان رهبری، ۱۳۸۸/۱۲/۶). هر نظامی، اعم از نظام‌های اجتماعی یا دیگر نظام‌ها، مجموعه‌ای از اجزای به‌هم‌پیوسته و هدفمندی است که در پی تحقق اهداف مشخصی فعالیت می‌کنند، بنابراین نظام سیاسی اسلامی را می‌توان ساختار سیاسی متشکل از نهادها و افرادی دانست که با هدف حاکمیت قوانین الهی اسلام در جامعه فعالیت می‌کند. عبارت هندسه الهی در کلام امام خامنه‌ای به بعد ساختاری نظام و هدف غائی نظام اسلامی اشاره دارد. در مجموع منظور از حکومت اسلامی در پژوهش حاضر،

۲-۱. آینده‌پژوهی و مقابله هوشمندانه

لازمه مواجهه مناسب با هر پدیده جدید، ازجمله فناوری اطلاعات و ارتباطات، هوشمندی در رصد دقیق آن پدیده و اوضاع پیرامون آن به‌منظور تبیین، تفسیر، پیش‌بینی و واپایشش است. فهم دقیق ماهیت فضای سایبر، اهداف سازندگان آن، نحوه مدیریت این فضا، ویژگی‌ها و مؤلفه‌های ساختاری آن در نحوه مواجهه با فضای مجازی ضروری است. در غیر این صورت، عمق نفوذ و اثرگذاری این فناوری نوین بر حوزه‌های متفاوت زندگی بشر درک نخواهد شد. درک نادرست از واقعیت یک پدیده باعث بروز آسیب‌های متفاوت در عرصه‌های گوناگون زندگی فردی و جمعی انسان‌ها خواهد شد. در اندیشه امام خامنه‌ای یکی از راه‌های مواجهه با فضای مجازی، آینده‌پژوهی و مقابله هوشمندانه با آن است. با توجه به فرایند تحولی تهدیدها، دانشگاه‌های نظامی باید برای مقابله با تهدیدهای جدید برنامه داشته باشند و این امر در پژوهش‌های دانشگاه‌ها باید مورد توجه قرار گیرد. افزون بر این، باید تهدیدهای جدید را پیش‌بینی و پس از آن واپایش کرد:

فرض کنید امروز تهدیدهای فضای مجازی وجود دارد که ده سال پیش به این صورت وجود نداشت و ممکن است چند سال بعد از این [هم] تهدیدهای دیگری از همین قبیل به وجود بیاید؛ افراد با فکر ما بنشینند و با استفاده از خرد جمعی و پژوهش‌های دانشگاه‌های ما اینها را پیش‌بینی کنند. این بایستی بخش مهمی از فعالیت دانشگاه‌های ما باشد و دانشگاه‌ها حرف جدی باید در این زمینه برای گفتن داشته باشند (بیانات رهبر معظم انقلاب در ارتباط تصویری با مراسم مشترک دانش‌آموختگی دانشجویان دانشگاه‌های افسری نیروهای مسلح، ۱۳۹۹/۷/۲۱).

جدید ارتباطات و اطلاعات بستری برای پایش و مدیریت اندیشه و اراده ملت‌هاست. در فضای مجازی جبهه باطل محتوای مورد نظر خود را در قالب‌های گوناگون ارائه می‌دهد. رنگ و لعاب طنز، سرگرمی، فیلم، پویانمایی و دیگر جلوه‌های متفاوت هنری، پلیدی و نادرستی افکار شیطانی را تزئین می‌کند. دشمن برای حق جلوه دادن محتوای باطل خود از فنون رسانه‌ای زیادی بهره می‌گیرد و قدرت شناختی افراد و جامعه اسلامی را مختل می‌کند، بنابراین لازم است حکومت اسلامی بنا بر وظیفه هدایتگری خود این حقایق را برای توده مردم تبیین کند و با روشنگری افکار عمومی شیوه مواجهه مناسبی با فضای مجازی اتخاذ کند.

۲-۳. سلب سلطه بیگانه از فضای مجازی و ارتباطی

اصل نفی سبیل یکی از قواعد مهم سیاسی اسلام است. فقها در موارد زیادی آن را مبنای استنباط احکام قرار داده‌اند. قاعده به این ترتیب است: حرمت اعمالی که اسباب سلطه و ولایت دشمنان دین و یا غیرمسلمانان را بر مسلمان فراهم سازد، بنابراین قاعده واضح است (بجنوردی، ۱۴۱۹ق، ج ۱، ص ۱۸۷-۱۹۳؛ فاضل لنکرانی، ۱۴۱۶ق، ص ۲۴۳؛ سیفی مازندرانی، ۱۴۲۵ق، ج ۱، ص ۲۳۸-۲۳۹). در قرآن و سیره پیامبر ﷺ نیز نفی سلطه کفار بر مسلمانان، اصل مسلم فقهی سیاسی است. سلطه کفار در تمامی ابعاد سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، نظامی و... ممنوع است (مراغی، ۱۴۱۷ق، ج ۲، ص ۳۵۷). امام خامنه‌ای با اشاره به مستند قرآنی اصل نفی سبیل می‌فرماید: آیه «وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا» (نساء: ۱۴۱) به این معناست که خداوند مؤمنان را زیردست و زبون کفار قرار نداده است. به عبارتی اگر مفاد این آیه در ملت‌های اسلامی به درستی اجرا می‌شد و مسلمانان با حفظ استقلال خود، به اجرای احکام سیاسی، اقتصادی، عبادی اسلام در جامعه می‌پرداختند عزت و پیشرفت اسلام و مسلمین را تضمین می‌کردند. به این جهت ایشان سلطه دشمنان و غارت و چپاول مال و ناموس مسلمانان به دلیل عدم اجرای آیه «وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا» می‌دانند (پیام رهبر معظم انقلاب به کنگره عظیم حج، ۱۳۷۰/۳/۲۶). اصل نفی سبیل از اصول مهم حاکم در کشورهای اسلامی است. قاعده نفی سبیل در فقه سیاسی اسلام، کارکرد وسیعی دارد و فقها و علمای طراز اول شیعه، با استناد به قاعده نفی سبیل، بارها

تنوع، گستردگی و سرعت رشد فضای مجازی تهدیدات جدیدی را برای جوامع پدید خواهد آورد. از این‌روست که اندیشه‌ورزی و فهم دقیق یک پدیده و پیش‌بینی مختصات رشدی آن در آینده، مقابله هوشمندانه با آن را رقم خواهد زد.

بدین‌سان، امام خامنه‌ای با توجه به گسترش روزافزون فضای مجازی، وجود هیئت‌های اندیشه‌ورز در رأس کار و در لایه‌های حضور در این جنگ نرم را لازم دانسته است (بیانات رهبر معظم انقلاب در دیدار بسیجیان، ۱۳۹۵/۹/۳). با تسلط کافی بر فضای مجازی می‌توان آن را هدایت و کنترل کرد، در غیر این صورت، به‌گونه‌ای مقهور و مغلوب خواهیم شد که کاستن فاصله تا وضع مطلوب نیازمند شتابی چند برابر و رقابتی نابرابر خواهد بود. با آینده‌پژوهی می‌توان فکر، خبر و تحلیل را به‌صورت هوشمندانه و از طریق فضای مجازی هدایت و منتقل کرد (بیانات رهبر معظم انقلاب در دیدار رضانی دانشجویان، ۱۴۰۲/۱/۲۹).

۲-۲. روشنگری و جهاد تبیین

تبیین حقایق و روشنگری اذهان مردم در مورد ماهیت حقیقی فناوری‌های نوین اطلاعاتی، یکی دیگر از شیوه‌های مقابله با فضای مجازی از منظر امام خامنه‌ای است. اگر مردم نسبت به ماهیت، منافع و آسیب‌های فضای مجازی آگاه باشند نحوه مواجهه خود را با فضای مجازی مدیریت خواهند کرد و پشتوانه اجرایی قوی برای عملیاتی‌شدن تصمیمات حکمرانی خواهند بود. آگاهی و فهم جمعی از یک موضوع، برنامه‌ریزی برای مواجهه مناسب با آن را رقم می‌زند.

امام خامنه‌ای در نحوه مقابله با دروغ‌فکنی‌های دشمن در فضای مجازی و دیگر رسانه‌ها به جهاد تبیین امر می‌کنند و یکی از نقاط آسیب‌پذیری دشمن را روشن‌بینی افراد بیان می‌کنند. تسلط بر مغزها و اندیشه مردم را برای دشمن خیلی باارزش‌تر از تسلط بر سرزمین‌ها می‌دانند، به این دلیل که اگر مغز یک ملت تصرف شد، آن ملت سرزمین خودش را با دستان خود به دشمن تقدیم می‌کند؛ بنابراین با روشنگری باید اندیشه و مغزها را حفظ کرد. (بیانات رهبر معظم انقلاب در دیدار بسیجیان، ۱۴۰۱/۹/۵).

نکته تبیینی مهم در ضمن توصیه به روشنگری و جهاد تبیین در کلام ایشان، این است که عمده فعالیت و برنامه‌ریزی دشمن در فضای مجازی در جهت تسلط بر مغزهاست. در زمان حاضر فناوری

شهدای استان‌های کهگیلویه و بویراحمد و خراسان شمالی، ۱۳۹۵/۷/۵).

در وضعیت غلبه دشمن در حکمرانی بر فضای مجازی، زمینه سلطه فرهنگی، سیاسی، اجتماعی دشمن بر جامعه اسلامی فراهم شده است. به استناد اصل نفی سبیل، باید سلطه دشمن در این فضا نیز رفع شود و حکمرانی و مدیریت این فضا در دست حکومت اسلامی قرار گیرد. طبق نظر امام خامنه‌ای یکی از راه‌های نفوذ، مسئله فضای مجازی است (بیانات رهبر معظم انقلاب در دیدار جمعی از استادان نخبگان و پژوهشگران دانشگاه‌ها، ۱۳۹۸/۳/۸) و طبق قاعده نفی سبیل باید این راه نفوذ را سد کرد.

با توجه به اندیشه امام خامنه‌ای به‌منظور سلب سلطه بیگانه از فناوری رسانه و کسب استقلال در این عرصه می‌توان دو راهکار زیر را پی گرفت:

راهکار اول: بومی‌سازی دانش ارتباطات و رسانه

قدم اول در سلب سلطه دشمن در عرصه فناوری اطلاعات و ارتباطات، اسلامی‌سازی دانش رسانه و ارتباطات است. امام خامنه‌ای حوزه علمیه را به پایه‌گذاری مستحکم علوم انسانی، مبتنی بر تفکر اسلامی و جهان‌بینی اسلام توصیه می‌کنند. به عبارتی علوم اسلامی باید متناظر با مسائل علوم انسانی و مبتنی بر تفکرات اسلامی شکل بگیرد (بیانات رهبر معظم انقلاب در دیدار جمعی از اساتید و فضلا و طلاب نخبه حوزه علمیه قم، ۱۳۸۹/۸/۲). نظریات حوزه دانش رسانه و ارتباطات مانند دیگر علوم انسانی غربی مبتنی بر تفکرات مادی‌گرایی، لذت‌طلبی و فردگرایی ارائه شده است. در نتیجه ساختار و طراحی محصولات فناوری اطلاعات نیز بر اساس نیازهای بشر مادی صورت گرفته است. اسلامی‌سازی دانش ارتباطات و رسانه بر مبنای معارف و آموزه‌های اسلامی، نحوه به‌کارگیری فناوری و همچنین ساختار ابزار رسانه‌ای را تغییر خواهد داد. بر مبنای علوم انسانی نوع نیازها و شیوه پاسخ به نیازها تغییر می‌کند. علوم انسانی غربی مبتنی بر لذت‌طلبی و فردگرایی، نیازهای مادی را تنها نیازهای انسان قلمداد کرده و محصولات فناوری و ساختار ابزار را تنها برای ارضا این نوع نیازها طراحی و تولید می‌کند. ظاهرگرایی، جلوه‌گری، لذت‌طلبی، مصرف‌گرایی، راحت‌طلبی و... ارمغان ابزارهای رسانه‌ای نوین است، ولی بر مبنای علوم اسلامی، انسان علاوه بر بعد مادی،

مسلمانان را از سقوط در دام سلطه استعمارگران نجات داده‌اند. از نمونه‌های روشن استناد به این قاعده، نهضت تحریم تنباکو است که در مبارزه با تلاش‌های استعماری انگلیس برای تسلط بر اقتصاد ایران، با یاری عالمان دینی به رهبری مرجع تقلید زمان، میرزا محمدحسن شیرازی شکل گرفت (تهرانی، ۱۳۶۲، ص ۲۵۷). در دوران تحریم تنباکو به دست میرزای بزرگ شیرازی، بین عالمان بزرگ ایران و عراق همچون حاج آقا نورالله و آقا نجفی اصفهانی، آخوند خراسانی، سیدمحمدکاظم یزدی، محدث نوری و... جریانی برای تحریم کالاهای خارجی و با تأکید بر استفاده از کالاهای داخلی، به هدف نفی سبیل کفار در عرصه اقتصادی شکل گرفت (نجفی، ۱۳۷۱، ص ۹۲-۸۱).

امام خمینی^ع فتاوی تاریخی ضدآمریکایی و ضدکاپیتولاسیون خود را بر اساس قاعده فقهی نفی سبیل صادر کرد. آغاز اعلامیه امام، بعد از نام خدا با آیه «وَلَنُجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا» است (موسوی خمینی، ۱۳۸۹، ص ۴۰۹ و ۴۱۵). امام خامنه‌ای در سال ۱۳۶۶ در مجمع عمومی سازمان ملل، با استناد به قاعده نفی سبیل، قطع تمامی روابط سیاسی و اقتصادی دولت جمهوری اسلامی ایران با دولت‌های سلطه‌گر و مستکبر را از اولین روزهای پیروزی انقلاب، به پیروی از اصول اعتقادی اسلام اعلام می‌کنند (بیانات رهبر معظم انقلاب در مجمع عمومی سازمان ملل، ۱۳۶۶/۶/۳۱). هم‌اکنون نیز سیاست‌های کلی نظام جمهوری اسلامی، اعم از سیاست خارجی، دفاعی و امنیتی بر پایه نفی سبیل است. برای نمونه سیاست‌های کلی برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی توسط امام خامنه‌ای در سال ۱۳۷۸ و سیاست‌های کلی برنامه پنجم در سال ۱۳۸۸ بر اساس این قاعده تدوین شده است و نقش مهم نفی سبیل را در سیاست خارجی ایران نشان می‌دهد. بدین ترتیب اصل نفی سبیل یکی از اصول حاکم بر دیپلماسی و روابط بین‌الملل اسلامی در زمینه‌های گوناگون نظامی، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی می‌باشد (شکوری، ۱۳۶۷، ص ۳۶۷). امام خامنه‌ای، فعالیت‌های امروز دشمن را حتی اگر به فرض، فعالیت نظامی باشد با هدف تصرف فضای فکری و روحی کشور می‌دانند. ایشان حتی فعالیت‌های اقتصادی، امنیتی و روانی دشمن در فضای مجازی را با هدف تسلط بر فکر و روح ملت قلمداد می‌کنند (بیانات رهبر معظم انقلاب در دیدار اعضای ستادهای برگزاری کنگره

دارای بعد روحانی و معنوی است. بنابراین بر اساس علوم اسلامی ساختار محصولات فناوری تغییر کرده و ابزارهای رسانه‌ای به گونه‌ای طراحی می‌شوند که هم‌زمان برای تمام نیازهای انسان با اولویت پاسخ‌گویی به نیازهای معنوی همراه باشند.

راهکار دوم: تسلط عملی بر فناوری‌های نوین اطلاعات و ارتباطات

بعد از اسلامی‌سازی دانش ارتباطات و رسانه، کسب توانایی در طراحی و تولید ابزارهای رسانه ضروری است. تسلط بر فناوری و بومی‌سازی فناوری، قدرت طراحی و تولید ابزار را به همراه خواهد داشت. امام خامنه‌ای در این زمینه به اتکا به نیروهای داخلی و عزم جدی بر پیشرفت و تولید ابزارهای رسانه‌ای سفارش‌های فراوانی دارند. ایشان با استناد به آیه «وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَآخَرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ» (انفال: ۶۰)، تعبیر «رِبَاطِ الْخَيْلِ» را مصداق ابزار می‌دانند و معتقد هستند ابزار باید پیشرفته و ناوابسته باشد؛ ابزار را باید ابداع و تولید کرد تا مالکیت ابزار به نیروی داخلی تعلق داشته باشد. همچنین ابزار باید به‌روز و متنوع باشد، یعنی متناسب با زمین و آسمان و فضا و دریا و مرز و درون کشور طراحی و ساخته شود. درنهایت ایشان مسئله فضای مجازی را جزو ابزار می‌دانند و سفارش می‌کنند با تمام استطاعت و قدرت در گسترش و ارتقاء فناوری در عرصه ارتباطات و اطلاعات کوشش کنید (بیانات رهبر معظم انقلاب در مراسم دانش‌آموختگی دانشجویان دانشگاه امام حسین علیه السلام، ۱۳۹۸/۷/۲۱).

تسلط بر فناوری‌های نوین، در ابعاد اقتصادی فرهنگی و امنیتی منافع زیادی برای جامعه خواهد داشت. ایجاد اشتغال، جلوگیری از خروج ارز، کاهش هزینه‌های اقتصادی برای کاربران ازجمله فواید اقتصادی پیشرفت در تولید ابزارهای نوین ارتباطی است. جلوگیری از استحاله فرهنگی، نشر و گسترش ارزش‌های ملی و مذهبی، جلوگیری از آسیب‌های فردی، خانوادگی و اجتماعی نیز ازجمله فواید پیشرفت در فناوری اطلاعات و ارتباطات در حوزه فرهنگی است. جلوگیری از خروج کلان‌داده‌ها، حفظ اطلاعات مردم، جلوگیری از جرائم رایانه‌ای، حفظ جان نخبگان جامعه، حفاظت از زیرساخت‌های

امنیتی و نظامی از فواید امنیتی پیشرفت در این عرصه است. از نظر امام خامنه‌ای اهمیت و ضرورت پیشرفت در حوزه فضای مجازی همانند اهمیت پیشرفت در حوزه‌های دیگر مانند پزشکی و درمان، هسته‌ای، نانو و زیست‌فناوری است (بیانات رهبر معظم انقلاب در دیدار مردم آذربایجان شرقی، ۱۳۹۶/۱۱/۲۹). همچنین ایشان با توجه به نوپدید بودن فضای مجازی، فکرهای جدید و راه‌های ابتکاری را برای مصونیت افراد و جامعه از مشکلات و آسیب‌های این فضا لازم می‌دانند. درواقع دانش و نوآوری را در مواجهه با این فضا ضروری عنوان می‌کنند (بیانات رهبر معظم انقلاب در ارتباط تصویری با نمایندگان تشکلهای دانشجویی، ۱۴۰۰/۲/۲۱).

ایجاد شبکه ملی اطلاعات نیز در همین راستا ارزیابی می‌شود. توضیح آنکه شبکه ملی اطلاعات درواقع، همان اینترنت با مدیریت داخلی و با همه استانداردهای فرهنگی، امنیتی و فنی است. برای گسترش زیرساخت اطلاعاتی امن و پایدار ملی در کشور، راه‌اندازی شبکه ملی اطلاعات ضروری است.

رهبر معظم انقلاب در بیانات متعددی از لزوم تشکیل شبکه ملی اطلاعات سخن گفته‌اند. ایشان می‌فرمایند:

یکی دیگر از چیزهایی که در مدیریت کشور تأثیر دارد، مسئله فضای مجازی است؛ فضای مجازی خیلی مهم است. در مسئله فضای مجازی، آنچه از همه مهم‌تر است، شبکه ملی اطلاعات است. متأسفانه در این زمینه کوتاهی شده، کاری که باید انجام بگیرد، انجام نگرفته؛ امروز فضای مجازی مخصوص ما نیست، همه دنیا امروز با فضای مجازی درگیرند. کشورهایی که شبکه ملی اطلاعات درست کرده‌اند و فضای مجازی را به نفع خویشتان و ارزش‌های موردنظرشان کنترل کرده‌اند یکی دو تا نیستند؛ بنابراین، مسئله شبکه ملی اطلاعات، خیلی مهم است (بیانات رهبر معظم انقلاب در دیدار مسئولان نظام، ۱۳۹۶/۳/۲۲).

شبکه ملی اطلاعات به‌منظور کاهش وابستگی به شبکه جهانی اینترنت و ارائه خدمات مناسب، امن و ارزان در فضای مجازی طرح‌ریزی شده است. این شبکه، دارای فرصت‌های فراوانی ازجمله تسریع در عرضه محتوا، اطلاعات و دانش، تسهیل و فراگیری خدمات الکترونیکی، کاهش هزینه‌ها، افزایش سلامت اداری، ایجاد و استفاده از موتور جست‌وجو بومی، شبکه‌های اجتماعی، رایانش ابری

بومی و... است. ایجاد و ارتقای شبکه ملی اطلاعات منجر به امنیت اطلاعات، کاربران، حفظ حریم خصوصی و قطع وابستگی به کشورهای بیگانه می‌گردد (عبیری و همکاران، ۱۳۹۹). رهبر معظم انقلاب به دلیل اهمیت مسئله، شبکه ملی اطلاعات را مورد درخواست و تأکید مؤکدشان دانسته‌اند (بیانات رهبر معظم انقلاب در ارتباط تصویری با جلسه هیئت دولت، ۱۳۹۹/۶/۲).

۱. مدیریت فضای مجازی

یکی دیگر از شیوه‌های مواجهه با فضای مجازی، مدیریت این فضا است. امام خامنه‌ای مدیریت فضای مجازی را مسئله کلیدی می‌داند و از جمله مسائل مهمی عنوان می‌کند که نه در بلندمدت، بلکه در کوتاه‌مدت و میان‌مدت باید به آن توجه شود. به عبارتی هرچه زودتر باید در جهت مدیریت فضای مجازی اقدام کرد (بیانات رهبر معظم انقلاب در ارتباط تصویری با نمایندگان یازدهمین دوره مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۹/۴/۲۲).

مدیریت و حکمرانی بر فضای مجازی بر اصل امر به معروف و نهی از منکر استوار است. طبق اصل امر به معروف و نهی از منکر، وظیفه حکومت اسلامی جلوگیری از وقوع منکرات و اجرا و پیاده‌سازی ارزش‌های اسلامی در متن جامعه است (بیانات در دیدار رئیس و مسئولان قوه قضائیه، ۱۴۰۱/۴/۷). فضای مجازی از محیط‌هایی است که نیاز به مدیریت در راستای اجرای ارزش‌های اسلامی دارد. سیاست‌گذاری حکومت اسلامی باید به نحوی باشد که کاربر بتواند در فضایی به‌دور از انحراف و گناه و مبتنی بر ارزش‌های اسلامی حضور پیدا کند.

امر به معروف و نهی از منکر از قواعد مهم فقهی است که سلامت دین و دنیای مردم در گرو اجرای صحیح و کامل آن است. تنها بینش جامع و ژرف‌نگر اسلام است که راه‌حل بسیاری از معضلات اجتماعی را در اراده و اقدام جمعی انسان‌ها بر اصلاح امور مورد توجه قرار داده است. بسیاری از اصلاحات اجتماعی در دوران مختلف بر پایه این قاعده فقهی صورت گرفته است. از قیام کربلا تا دیگر جنبش‌های بزرگ و کوچک دیگر، همگی برگرفته از این مسئولیت دینی اجتماعی است که شریعت بر عهده مسلمانان نهاده است (مجلسی، ۱۳۹۳، ج ۴۴، ص ۳۲۹). هر موقع، خطری موجودیت شریعت و ارزش‌های اسلامی و انسانی را تهدید می‌کند این دستور دینی راهگشا است و جامعه را در برگشت به ارزش‌ها و حفظ آنها

یاری می‌رساند. امام خامنه‌ای معتقدند نظام اسلامی تضمین‌کننده حاکمیت ارزش‌های الهی در جامعه است و آیه «الَّذِينَ إِن مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَلِلَّهِ غَاقِبَةُ الْأُمُورِ» (حج: ۴۱) را ناظر به همین معنا می‌داند؛ به این دلیل که امر کردن حکام و واداشتن مردم به انجام امور نیک و نهی کردن و بازداری مردم از انجام منکرات را بستری برای رشد ارزش‌ها در جامعه بیان می‌کنند (بیانات رهبر معظم انقلاب در دیدار جمعی از فرماندهان نیروی انتظامی، ۱۳۷۴/۴/۲۱). بنا بر دیدگاهی که وجوب امر به معروف و نهی از منکر را مستند به دلیل عقلی می‌داند و با توجه به اینکه عقل به صورت مطلق، جلوگیری از وقوع امور ناپسند در نظر خداوند را واجب می‌داند، محدوده شمول این حکم بسیار وسیع خواهد بود. بنابراین در صورت عقلی دانستن وجوب امر به معروف و نهی از منکر، بدون نیاز به اطلاق ادله یا تنقیح مناط به راحتی می‌توان امر به معروف و نهی از منکر در فضای مجازی را نیز به حکم عقل واجب دانست (ایزدی فرد و حسین‌نژاد، ۱۳۹۴).

قائلان به وجوب عقلی امر به معروف و نهی از منکر دلایلی مانند قاعده لطف (شهید اول، ۱۴۱۴ق، ج ۱، ص ۵۰۸؛ سیوری، ۱۴۰۴ق، ج ۱، ص ۵۹۲)، مقدمه حفظ نظام (عراقی، ۱۴۱۴ق، ج ۶، ص ۵۳۱)، لزوم جلوگیری از معصیت (موسوی خمینی، ۱۴۱۵ق، ج ۱، ص ۲۰۴) و مصلحت جامعه (منتظری، ۱۴۰۹ق، ج ۲، ص ۲۱۴) را بیان می‌کنند. بنابراین با توجه به وجود منکرات، عقل امر به معروف و نهی از منکر را در فضای مجازی واجب می‌داند. امام خامنه‌ای قوام حکومت اسلامی و بقای حاکمیت اخیار، را منوط به اجرای امر به معروف و نهی از منکر در جامعه می‌داند (بیانات رهبر معظم انقلاب در دیدار جمعی از روحانیون، ۱۳۷۱/۵/۷). در صورت عدم اعتقاد به وجوب عقلی امر به معروف و نهی از منکر از راه اطلاقات ادله می‌توان وجوب امر به معروف و نهی از منکر را در فضای مجازی واجب دانست. از دیگر دلایل اثبات وجوب امر به معروف و نهی از منکر در فضای مجازی تنقیح مناط است. ملاک وجوب امر به معروف و نهی از منکر، طبق روایتی از امیرالمؤمنین علیؑ احیای دین و اصلاح عوام و سوق دادن آنها به راه رستگاری و سعادت و پرهیز از کارهای ناپسند است (نهج‌البلاغه، حکمت ۴۲۴).

نکته مهم در مورد منکرات در فضای مجازی این است که به دلیل گستردگی ارتباطات، نوع و تعداد منکرات را باید در حد وسعت

چین همچنین سیاست‌هایی مانند توسعه اینترنت ملی، جایگزینی سرویس‌های اجتماعی داخلی به جای سرویس‌های آمریکایی، تقویت توان سایبری، و ایجاد بسترهای مناسب برای رشد استارت‌آپ‌ها را در پیش گرفته است. رقابت محتوای چینی با محتوای غیرچینی در رسانه‌های نوین، کاهش وابستگی به زیرساخت‌ها و خدمات آمریکایی، و تصویب قوانین تقویت‌کننده حاکمیت در فضای مجازی از دیگر اقدامات کلیدی این کشور محسوب می‌شود.

در کره جنوبی، فرایند سانسور اینترنت توسط دو نهاد اصلی به نام‌های کمیته ارتباطات کره (KCC) و کمیته استانداردهای ارتباطات کره (KCSC) انجام می‌شود. این دو کمیته محتوایی مانند مطالب مستهجن، مواد مضر برای افراد زیر سن قانونی، فعالیت‌های کلاهبرداری اینترنتی، محتوای ستایش‌آمیز از کره شمالی، و مطالب ضددولتی یا ضد نیروهای نظامی را مسدود می‌کنند. علاوه بر این، سازمان حکمرانی اینترنتی کره (KISO) نیز نقش مهمی در این زمینه ایفا می‌کند. این سازمان متشکل از بزرگ‌ترین پلتفرم‌های اینترنتی کشور، از جمله Naver Communications، Daum، Kakao، SK، و KT است. این شرکت‌ها به‌عنوان بخشی از همکاری با دولت، از روشی به نام تأیید نام واقعی استفاده می‌کنند که در آن کاربران موظفند اطلاعات شخصی خود را قبل از انتشار محتوا در فضای مجازی ارائه دهند.

در مالزی کمیسیون ارتباطات و مولتی‌مدیا، مسئول نظارت و کنترل رسانه‌های این کشور، از جمله اینترنت و فضای مجازی است. این کمیسیون از ابزارهای قانونی و نوآورانه متنوعی برای مدیریت اینترنت و شبکه‌های اجتماعی استفاده می‌کند. فیلترینگ و حذف محتوا دو روش اصلی این نهاد برای حفظ سلامت و امنیت فضای مجازی در مالزی محسوب می‌شوند. در بررسی رویکرد این کشور به فضای سایبری، می‌توان تسلط رویکرد دفاعی و امنیتی را به وضوح مشاهده کرد.

عربستان سعودی تمام ترافیک اینترنت بین‌المللی را از طریق یک مزرعه پروکسی واقع در شهر علم و فناوری پادشاه عبدالعزیز هدایت می‌کند. این مرکز مجهز به یک سیستم فیلترینگ محتوا مبتنی بر نرم‌افزارهای امنیتی است. از اکتبر ۲۰۰۶، کمیسیون ارتباطات و فناوری اطلاعات (CITC) مسئولیت ساختار DNS و فیلترینگ محتوا را بر عهده دارد. پایه قانونی این اقدامات به قطعنامه شورای وزیران در ۱۲ فوریه ۲۰۰۱ بازمی‌گردد. طبق گزارش‌ها، در

جهانی شبکه اینترنت محاسبه کرد. حجم ویرانگری و قدرت تخریب فساد و منکرات در فضای مجازی لزوم امر به معروف و نهی از منکر برای واپایش و هدایت این فضا را مشخص می‌کند. مراتب امر به معروف و نهی از منکر در فضای مجازی مانند فضای حقیقی است. مراتب قلبی و زبانی آن ساده‌تر و در توان مخاطبان ساده است، ولی حالت عملی آن در حیطه وظایف حکومت است (ایزدی‌فرد و حسین‌نژاد، ۱۳۹۴). بنا به فرموده امام خامنه‌ای:

کشورهایی که فضای مجازی را به نفع خودشان و به نفع ارزش‌های مورد نظرشان کنترل کرده‌اند، یکی دو تا نیستند. بهترین و قوی‌ترین کشورها، در این زمینه‌ها خط‌قرمز دارند، درحالی‌که امروز بهمنی از گزاره‌های درست و نادرست روی سر مراجعان اینترنت در کشور ما فرود می‌آید؛ اطلاعات غلط، نادرست، مضر و شبهه‌اطلاعات مثل یک بهمن فرود می‌آید؛ چرا باید اجازه بدهیم چیزهایی که برخلاف ارزش‌ها، اصول مسلم و عناصر اصلی هویت ملی ماست، به وسیله بدخواهان ما در داخل کشور توسعه پیدا کند؟ (بیانات رهبر معظم انقلاب در دیدار مسئولان نظام، ۱۳۹۶/۳/۲۲).

بر اساس پژوهش‌های صورت‌پذیرفته، ضرورت حکمرانی بر فضای مجازی در کشورهای دیگر به‌درستی احساس شده و با وضع قوانین مناسب در حال اجراست. نمونه‌هایی از نظارت بر فضای مجازی در کشورهای مختلف دلیلی بر ضرورت حکمرانی بر شبکه‌های اجتماعی و دیگر پلتفرم‌های فضای مجازی است. برای نمونه، دولت روسیه برای مقابله با چالش‌های فضای مجازی و تقویت حاکمیت سایبری خود، اسناد استراتژیک متعددی تدوین کرده و در برابر پلتفرم‌های خارجی که از همکاری با قوانین داخلی این کشور خودداری می‌کنند، اقدام به اعمال محدودیت و فیلترینگ می‌کند. همچنین به‌منظور تقویت حاکمیت سایبری، اینترنت ملی خود را تحت قانونی با عنوان حاکمیت اینترنت روسیه راه‌اندازی کرده است و استقلال کامل فضای مجازی را از طریق شبکه‌ای محلی به نام رونت فراهم می‌کند.

سیاست‌های حاکمیتی چین بر رقابت شدید صنایع و کسب‌وکارهای چینی با شرکت‌های سخت‌افزاری، نرم‌افزاری و خدمات‌دهندگان آمریکایی تأکید دارند و حرکت به سمت خودکفایی در زیرساخت‌ها و تجهیزات فنی فضای مجازی را دنبال می‌کنند.

فضای مجازی می‌فرمایند: با استفاده از قوانین موجود یا تصویب سریع قوانین جدید، مسئله را حل کنید (بیانات رهبر معظم انقلاب در دیدار رئیس و مسئولان قوه قضائیه، ۱۴۰۱/۴/۷).

حملات سایبری به زیرساخت‌های یک کشور و سرقت اطلاعات رده‌بندی‌شده در اثر خلأ قانونی در مدیریت این فضا رخ می‌دهد بنابراین نیاز است با وضع قانون، متولی امنیت فضای مجازی، به‌خصوص مرزبانان سایبری مشخص شود. تعیین متولی مرزبانی دیجیتال در جهت دفاع از حریم فضای مجازی کشور و ممانعت از بهره‌برداری غیرمجاز از داده‌های مجازی کشور توسط دشمن صورت می‌گیرد. برنامه‌ریزی برای ایجاد فتنه و گسترش سلطه در عرصه‌های مختلف بر اساس تحلیل و داده‌کاوی کلان‌داده‌هایی است که از کشور به سرقت می‌رود.

زمانی که خدمات‌رسان‌ها هیچ‌گونه الزامی در رعایت قوانین و مقررات کشور نداشته باشند، تبدیل به بستر مناسبی برای سلطه دشمن می‌شوند. از راه‌های رفع سلطه دشمن وضع قوانین مشخصی برای فعالیت خدمات‌دهندگان است. با وضع قوانین، خدمات‌دهندگان مؤثر داخلی و تمام خدمات‌دهندگان خارجی مجبور به اخذ مجوز و رعایت قوانین برای ارائه خدمت در فضای مجازی خواهند شد و نسبت به فعالیت‌های خود پاسخگو می‌شوند. همچنین خدمات‌دهندگان باید ملزم به اجرای اصول و ضوابط پدافند غیرعامل برای جلوگیری از آسیب‌های گوناگون فضای مجازی شوند و وضعیت آمادگی زیرساخت‌های حیاتی و حساس باید در مقابل تهاجم سایبری و نفوذ شبکه‌های اجتماعی ارتقا یابد.

نبود پیگرد قانونی در قبال انتشار محتوا، عدم الزام شرکت‌های ارائه‌دهنده خدمات خارجی، به‌ویژه در حوزه پیام‌رسانی، شبکه‌های اجتماعی و موتورهای جست‌وجو، به رعایت قوانین و مقررات زمینه مناسبی برای وقوع جرم، جنایت و انواع تخلفات را فراهم می‌آورد. از مصادیق نهی‌ازمنکر حذف فوری محتوای فاسد توسط ارائه‌دهندگان خدمات است. با معرفی مصادیق محتوای فاسد به خدمات‌دهندگان و الزام آنها به حذف چنین محتوایی امکان شیوع مفاسد به حد قابل‌قبولی کاهش می‌یابد.

۲. صدور انقلاب و ارزش‌های اسلامی

از دیگر روش‌های مواجهه با فضای مجازی صدور انقلاب و ارزش‌های اسلامی است. اصل دعوت در فقه سیاسی اسلام به‌معنای

سال ۲۰۱۷ حدود ۱.۲ میلیون وب‌سایت در عربستان فیلتر شده‌اند. عربستان سعودی از فناوری‌های شرکت‌های غربی مانند SmartFilter (آمریکایی) برای فیلتر کردن خودکار وب‌سایت‌ها بر اساس محتوای خاص استفاده می‌کند. همچنین، بر اساس دستورالعمل‌های کمیته امنیتی تحت نظارت وزارت اطلاعات، سایت‌هایی که از دولت انتقاد می‌کنند یا ایدئولوژی شیعه را تبلیغ می‌کنند، مسدود می‌شوند. در سال ۲۰۱۱، قوانین جدید اینترنتی تصویب شد که بر اساس آن روزنامه‌ها و وبلاگ‌نویسان آنلاین ملزم به دریافت مجوز ویژه از وزارت اطلاعات شدند.

حکومت ترکیه پس از کودتای ژوئیه ۲۰۱۶، قوانین سخت‌گیرانه‌ای را در زمینه سانسور و فیلترینگ در فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی اعمال کرده است. با توجه به گستردگی این محدودیت‌ها و تصویب قوانین سخت برای کاربران و فعالان فضای مجازی، دولت ترکیه کنترل قابل‌توجهی بر این فضا اعمال می‌کند. تمام ترافیک اینترنتی ترکیه از طریق زیرساخت‌های شرکت Turk Telecom عبور می‌کند، که این امر امکان کنترل متمرکز بر محتوای آنلاین و اجرای تصمیمات فیلترینگ را برای دولت فراهم می‌سازد. یک سازمان پژوهشی مستقل به نام TurkeyBlocks نیز در ترکیه فعالیت می‌کند که محدودیت‌های دسترسی به اینترنت و ارتباط آنها با رویدادهای سیاسی را رصد می‌کند. حکمرانی فضای مجازی ترکیه شامل مواردی مانند تمرکز بر حاکمیت سایبری، توسعه اینترنت ملی، افزایش پهنای باند، و اعمال فیلترینگ و سانسور برای کنترل فضای سیاسی است (ر.ک. پژوهشگاه فضای مجازی، ۱۳۹۹).

با توجه به اندیشه امام خامنه‌ای، مدیریت فضای مجازی، افزون بر ایجاد شبکه ملی اطلاعات (که پیش از این توضیح داده شد)، نیازمند وضع قانون‌های متناسب در چارچوب حکمرانی اسلامی است؛ در وضعیتی که مدیریت فضای مجازی طبق سیاست‌گذاری دشمن و در چارچوب قانون‌گذاری و اجرای پروتکل‌های نهادهای بین‌المللی باشد آسیب‌های متفاوت و گسترده‌ای جامعه را فراخواهد گرفت؛ زیرا نبود حکمرانی اسلامی، در محیط مجازی مسیر اجرای سیاست‌های دشمن را هموار می‌کند. یکی از راه‌های مدیریت فضای مجازی، قانون‌گذاری و اجرای قانون در این محیط است.

امام خامنه‌ای در مواجهه با مشکلات ایجادشده برای مردم در

آملی، ۱۳۹۰، ص ۱۷۱)، و اصل اجتهاد (محمدی ری‌شهری، ۱۳۷۷، ص ۴۴۳-۴۴۴) در اسلام دریافت.

در مقدمه قانون اساسی و نیز در اصل یازدهم آن با الهام از آیات قرآن کریم و مبانی دینی موضوع جهانی‌سازی مکتب اسلامی مطرح شده است. مقدمه قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، نظام جمهوری اسلامی را زمینه‌ساز تداوم انقلاب در داخل و خارج کشور معرفی می‌کند، و به‌صورت ویژه انقلاب اسلامی را به کوشش در گسترش روابط بین‌المللی با دیگر جنبش‌های اسلامی و مردمی فرامی‌خواند تا راه تشکیل امت واحد جهانی را هموار سازد (کعبی، ۱۳۹۴، ص ۴۹).

فضای ارتباطات در عصر جدید، فرصت مغتنمی برای نشر معارف و آموزه‌های اسلامی است. بنا بر قواعد فقهی ذکرشده، سیاست مواجهه حکومت اسلامی با فضای مجازی باید در وسعت حکمرانی جهانی اتخاذ شود. بنا بر اصل گسترش دعوت جهانی، شیوه مواجهه حکومت اسلامی با فضای مجازی باید در راستای ایجاد زیرساخت‌های لازم در مقیاس مدیریت جهانی باشد. طراحی و ایجاد زیرساخت‌ها در این فضا نباید منحصر به مرزهای جغرافیایی باشد. تولید زیرساخت‌های سخت‌افزاری و نرم‌افزاری و خدمات پایه کاربردی مانند سیستم‌عامل‌ها، موتورهای جست‌وجو، مسیرپاها همگی باید مطابق با ظرفیت جهانی باشد. در سال‌های اخیر نظریه دولت مجازی بر مبنای حکمرانی خارج از مرزهای جغرافیایی و با تکیه بر فناوری‌های نوین ارتباطات و اطلاعات بیان می‌شود. هرچند یکی از اهداف اصلی این نوع حکمرانی، منافع اقتصادی است، ولی ناگفته پیداست که منافع سیاسی فراوانی در پشت این نوع حکمرانی نهفته است. شایسته است نظام اسلامی نیز بنا بر سیاست‌های کلان خود مبنی بر گسترش اسلام حقیقی در خارج از مرزهای جغرافیایی خود از فرصت‌های فضای مجازی در راستای تحقق دولت مجازی بهره‌برد. حضور به‌عنوان تولیدکننده محتوا، منطبق بر معارف بلند و متعالی اسلام برای عموم مخاطبان جهانی، یکی دیگر از شیوه‌های مواجهه با فضای مجازی است. ترجمه و ارائه این معارف به زبان‌های مختلف، ثمره‌های فراوانی به همراه خواهد داشت. زمانی که دشمن مفاهیم نادرست و باطل خود را با رنگ و لعاب هنر و علم به افکار عمومی ارائه می‌دهد، عدم نشر و ارائه معارف هدایت‌گر اسلام، از خطاهای غیرقابل‌جبران به‌شمار می‌رود. طبق بیان رهبر معظم انقلاب، باید حقایق را با منطق قوی، سخن متین و عقلانیت کامل،

دعوت انسان‌ها به دین جامع و مبین اسلام است. مستندات فقهی این اصل، آیات متعدد قرآنی است که نخستین وظیفه پیامبران و رهبران دینی را دعوت به تعالیم و ارزش‌های الهی، خیر و تزکیه می‌داند (انبیاء: ۱۰۷؛ بقره: ۱۵۱؛ اسراء: ۱۵؛ مائده: ۱۹؛ نساء: ۱۶۵؛ مزمل: ۱۵؛ احزاب: ۴۵ و ۴۶؛ الحاقه: ۱۰؛ توبه: ۱۲۸)، نمونه عملی این اصل، سیره پیامبر اکرم (ص) در ارسال پیام و سفیر به دربار امپراتوری ایران، رم و... است (زحیلی، ۱۳۷۶ق، ص ۳۲۰-۳۲۳). امیرالمؤمنین علی (ع) می‌فرماید: زمانی که پیامبر مرا به‌سوی یمن می‌فرستاد، فرمود: یا علی اگر خداوند یک نفر را به دست تو هدایت کند، بهتر از تمام آن چیزی است که آفتاب بر آن می‌تابد (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۵، ص ۲۸). بنا بر نقل ابن‌عباس، پیامبر (ص) هرگز با هیچ گروهی نمی‌جنگید، مگر اینکه آنها را به اسلام دعوت می‌کرد (متقی هندی، ۱۹۷۹، ص ۴۸۳). بر اساس آیات و روایات و سیره معصومان (ع)، دعوت، یکی از اصول اساسی در نظام سیاسی اسلام است؛ فقه‌های شیعه و سنی بر این امر اجماع نظر دارند (محمود مصطفی، ۱۹۹۶، ص ۲۷). بنا بر همین اصل دعوت، امام خمینی (ع) ایده صدور انقلاب به تمامی جهان را مطرح کردند (موسوی خمینی، ۱۳۸۹، ج ۱۲، ص ۱۴۸). همچنین امام خامنه‌ای بر صدور فرهنگی انقلاب به‌عنوان یک وظیفه تأکید کرده و صدور انقلاب را صدور فرهنگ انسان‌ساز می‌داند و این وظیفه را راه انبیا معرفی می‌کند (بیانات رهبر معظم انقلاب در دیدار اқشار مختلف مردم، ۱۳۶۸/۴/۱۹).

معارف اسلام مختص یک زمان و مکان خاص نیست و مخاطب آن تمامی انسان‌ها در اعصار و بلاد مختلف است. قرآن، نه‌تنها مسلمانان، بلکه جامعه جهانی را مخاطب قرار می‌دهد (نساء: ۷۹؛ حج: ۴۹؛ سبأ: ۲۸؛ انبیا: ۱۰۷؛ فرقان: ۱؛ انعام: ۱۹). بیان ویژگی جهان‌شمولی اسلام در قرآن، دلیلی بر جامعیت دین اسلام می‌باشد؛ زیرا دین جهانی، باید توان پاسخ‌گویی به همه مردم جهان را داشته باشد و این امر تنها با جامعیت آن دین، امکان‌پذیر خواهد بود (حلی، ۱۳۸۳، ص ۳۸۶-۳۸۷). برخی از مهم‌ترین ملاک‌های جهان‌شمولی و جامعیت اسلام را می‌توان از ویژگی فطری بودن قوانین اسلامی (طباطبائی، ۱۳۷۹، ص ۱۱-۱۳)، آسانی و انعطاف‌پذیری قوانین دین (انعام: ۱۱۹)، توجه به نیازهای مادی و معنوی انسان (موسوی خمینی، ۱۳۵۶، ص ۵-۲۱)، ماندگاری و جاودانگی اسلام (طباطبائی، ۱۳۹۳ق، ج ۱۷، ص ۴۰۶)، عقل‌محوری معارف اسلامی (جوادی

و برنامه‌ریزی وسیع‌تری دنبال شود. طبق دیدگاه رهبر معظم انقلاب، سلطه‌گران در عصر جدید بر ذهن و فکر مردم حکمرانی می‌کنند و مرزهای جغرافیایی، دیگر دخالتی در تعیین مرزهای عقیدتی ندارند. برای گسترش حکمرانی اسلامی دیگر نیازی به تجهیزات نظامی و کشورگشایی نیست. بالا بردن سطح معرفتی افکار عمومی طبق معیارهای الهی، به تدریج مطالبات عمومی را به سمت‌وسوی اهدافی غیرمادی می‌کشاند و سطح فکر بشر را از مادی‌گری و لذت‌دنیوی به ارزش‌های معنوی سوق می‌دهد و زمینه را برای تحقق حکمرانی جهانی تحت ولایت و رهبری شایسته موعود تمام ادیان الهی فراهم خواهد ساخت. از فضای مجازی حداکثر منافع را باید کسب کرد و مفاهیم اسلامی و معارف اسلامی را بدون هیچ مانعی پخش نمود (بیانات رهبر معظم انقلاب در اولین جلسه درس خارج فقه در سال تحصیلی جدید، ۱۳۹۵/۶/۱۶).

نتیجه‌گیری

نهاد حکمرانی در جوامع بشری با حضور فناوری‌های نوین اطلاعات و ارتباطات، با مسائل و مشکلات جدیدی روبه‌رو شده است. در مواجهه با این معضل جهانی، حکمرانی اسلامی نیز باید بنا بر اهداف و ویژگی‌های ذاتی خود، شیوه‌های مقابله با این فناوری‌های نوین را به‌گونه‌ای اصولی اعمال کند و تأثیرات فضای ارتباطی جدید بر تمام جوانب زندگی انسان‌ها را طبق اهداف متعالی اسلام مدیریت کند. با بررسی دیدگاه‌های امام خامنه‌ای، می‌توان شیوه‌های مواجهه حکمرانی اسلامی با فضای مجازی را استخراج کرد. در اندیشه ایشان، آینده‌پژوهی و مقابله هوشمندانه با فضای مجازی در کنار روشنگری و جهاد تبیین ازجمله شیوه‌های مواجهه است. ایشان بنا بر قاعده نفی سبیل، شیوه سلب سلطه بیگانه از فناوری رسانه و کسب استقلال در این عرصه را توصیه کرده، این شیوه را با دو راهکار اسلامی‌سازی دانش ارتباطات و رسانه، و پیشرفت علمی در عرصه فناوری اطلاعات و ارتباطات میسر می‌دانند. افزون بر این، در مقام مواجهه با فضای مجازی باید با دو راهکار قانون‌گذاری و ایجاد شبکه ملی اطلاعات، فضای مجازی را مدیریت کرد. صدور انقلاب و ارزش‌های اسلامی نیز می‌تواند نقش مؤثری در حکمرانی فضای مجازی داشته باشند.

همراه با زینت عاطفه و عواطف انسانی و به‌کارگیری اخلاق منتشر کرد (بیانات رهبر معظم در پایان مراسم عزاداری اربعین حسینی، ۱۴۰۰/۷/۵). آیات بلند قرآن، حکمت‌های متعالی نهج‌البلاغه، فرازهای صحیفه سجادیه، رساله حقوق امام سجاد^ع و دیگر منابع معارف اسلامی برای غنی‌سازی محتواها و پیام‌های ارسالی در سطح جهانی بسیار کارآمد است. امام رضا^ع می‌فرماید: «إِنَّ النَّاسَ لَوْ عَلِمُوا مَحَاسِنَ كَلَامِنَا لَاتَّبَعُونَا» (حر عاملی، ۱۳۶۷، ج ۲۷، ص ۹۲): اگر مردم زیبایی‌های سخنان ما را می‌شناختند، بی‌شک از ما پیروی می‌کردند. با وحدت مسلمانان حول اصول مشترک دینی، ظرفیت‌های فراوانی در جهت جریان‌سازی جهانی در مسیر نشر و گسترش معارف بلند اسلامی شکل خواهد گرفت. امام خامنه‌ای فضای مجازی را در عصر حاضر فرصت مغتنمی می‌داند که باید از آن در جهت نشر معارف الهی استفاده شود و دعوت به ارزش‌های الهی، مانند امیدآفرینی، توصیه به صبر، توصیه به حق، بصیرت‌آفرینی و... با استفاده از فضای مجازی از فرصت‌های بی‌نظیر نشر معارف الهی عنوان می‌کنند (بیانات رهبر معظم انقلاب در سخنرانی تلویزیونی به مناسبت عید مبعث، ۱۳۹۹/۱۲/۲۱). هر کدام از این معارف گره‌گشای بسیاری از معضلات موجود در حوزه‌های گوناگون زندگی بشر است. اتحاد و همکاری در مقیاس و عزم جهانی می‌تواند جریان‌ساز تحولات جمعی در سراسر دنیا باشد. اگر حکومت‌های اسلامی در این ائتلاف به توافق برسند، مقصود آسان‌تر حاصل خواهد شد، وگرنه می‌توان از ظرفیت فناوری اطلاعات و ارتباطات برای ایجاد همدلی و جریان‌سازی بین افکار نخبگان و خواص و همین‌طور عامه مردم بهره برد. حکومت اسلامی در ایجاد وفاق و همبستگی بین اندیشمندان اسلامی و عامه مسلمانان باید دایره حکمرانی خود را از داخل کشور به وسعت کشورهای اسلامی و فراتر از آن جغرافیای حضور تک‌تک مسلمانان در عرصه جهانی گسترش دهد. با این شیوه مواجهه، هر مسلمان یک مروج و مبلغ آیین اسلام به‌حساب می‌آید. گسترش ارتباطات به دست دولت‌های استعمارگر در جهت بسط سیطره استعماری در عرصه‌های متفاوت زندگی بشریت صورت گرفته است. روشنگری اذهان عمومی و نشر معارف الهی، نقشه شوم دشمنان حق را خنثی و بر علیه خود آنها به جریان خواهد انداخت: «وَمَكْرُوهٌ وَمَكْرَ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ» (آل عمران: ۵۴). جریان‌های بیداری اسلامی سال‌های اخیر در منطقه باید در راستای صدور مبانی اسلام در گستره جهانی قرار گیرد. این جریان‌سازی باید در محیط مجازی نیز با قدرت

منابع.....

- قرآن کریم.
نهج البلاغه.
ایزدی‌فرد، علی‌اکبر و حسین‌نژاد، سیدمجتبی (۱۳۹۴). بررسی فقهی امریه‌معروف و نهی‌ازمنکر در فضای مجازی. حکومت/اسلامی، ش ۷۷، ص ۷۱-۹۸.
بجنوردی، محمدحسین (۱۴۱۹ق). قواعد فقهیه. قم: الهادی.
بیانات رهبر معظم انقلاب، در: khamenei.ir
پژوهشگاه فضای مجازی (۱۳۹۹). بررسی سناریوی حکمرانی فضای مجازی کشورهای منتخب. تهران: پژوهشگاه فضای مجازی.
تهرانی، شیخ آقابزرگ (۱۳۶۲). میرزای شیرازی. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
جوادی آملی، عبدالله (۱۳۹۰). دین‌شناسی. قم: اسراء.
حر عاملی، محمد بن حسن (۱۳۶۷). وسائل الشیعه. قم: اسلامیة.
حسنی، سعید و کریمیان کریمی، نورالله (۱۳۹۹). وظیفه حکومت اسلامی نسبت به تأمین امنیت در فضای سایبر با تأکید بر بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی. مطالعات/انقلاب اسلامی، ۶۳، ۹۵-۱۱۵.
حلی، حسن بن یوسف (۱۳۸۳). کشف المراد فی شرح تجرید الاعتقاد. تهران: دارالعلم.
حیدری، محمدعلی و عندلیب، حسین (۱۳۹۶). مسئولیت حکومت دینی در حفاظت از مرزهای عقیدتی شهروندان در فضای مجازی از منظر فقه و حقوق. اختصاصی معارف فقه علوی، ۵، ۲۲-۲۳.
دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۸۵). لغت‌نامه دهخدا. تهران: دانشگاه تهران.
زحیلی، وهبه (۱۳۷۶ق). آثار الحرب فی الاسلام. دمشق: دارالفکر.
ساروخانی، محمدباقر (۱۳۷۵). روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
سیفی مازندرانی، علی‌اکبر (۱۴۲۵ق). مبانی الفقه‌الفعال فی القواعد الفقهیه / الأساسیه. قم: دفتر انتشارات اسلامی.
سیوری، مقداد بن عبدالله (۱۴۰۴ق). التتقیح الرائع. قم: کتابخانه آیت‌الله مرعشی نجفی.
شکوری، ابوالفضل (۱۳۶۷). فقه سیاسی اسلام. قم: دفتر تبلیغات اسلامی.
شهید اول، محمد بن مکی (۱۴۱۴ق). غایة المراد. قم: دفتر تبلیغات اسلامی.
طباطبائی، سیدمحمدحسین (۱۳۷۹). آموزش دین. تهران: جهان‌آرا.
طباطبائی، سیدمحمدحسین (۱۳۹۳ق). المیزان فی تفسیر القرآن. بیروت: مؤسسه‌العلمی للمطبوعات.
عبیری، داوود و همکاران (۱۳۹۹). تبیین نقش شبکه ملی اطلاعات در مدیریت فرصت‌ها و آسیب‌های فضای مجازی کشور. امنیت ملی، ش ۳۷، ص ۴۳۷-۴۶۶.
عراقی، آقا ضیاءالدین (۱۴۱۴ق). شرح تبصرة المتعلمین. قم: جامعه مدرسین.
فاضل لنکرانی، محمد (۱۴۱۶ق). القواعد الفقهیه. قم: مهر.
- کعبی، عباس (۱۳۹۴). تحلیل مبانی نظام جمهوری اسلامی ایران. تهران: دفتر مطالعات نظام‌سازی اسلامی.
کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷ق). الکافی، تهران: دارالکتب.
کهوند، محمد و صدری، سعید (۱۴۰۰). بایسته‌های تبلیغ در فضای مجازی ۱. مبلغان، ش ۲۶۷، ۱۱۲-۱۲۳.
متقی هندی، حسام‌الدین (۱۹۷۹م). کنز العمال. بیروت: مؤسسه الرساله.
مجلسی، محمدباقر (۱۳۹۳). بحار الأنوار. تهران: المكتبة الاسلامیه.
محمدی ری‌شهری، محمد (۱۳۷۷). رهبری در اسلام. قم: دارالحديث.
محمود مصطفی، نادیه (۱۹۹۶م). العلاقات الدولية فی الاسلام وقت الحرب. بیروت: المعهد العالمی للفکر الاسلامی.
مراغی، میرفتاح (۱۴۱۷ق). العناوین الفقهیه. قم: دفتر انتشارات اسلامی.
منتظری، حسینعلی (۱۴۰۹ق). دراسات فی ولاية الفقیه. قم: تفکر.
موسوی خمینی، سیدروح‌الله (۱۳۸۹). صحیفه نور. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
موسوی خمینی، سیدروح‌الله (۱۳۵۶). ولایت فقیه و حکومت اسلامی. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
موسوی خمینی، سیدروح‌الله (۱۴۱۵ق). المکاسب المحرمه. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
نجفی، موسی (۱۳۷۱). حکم نافذ آقا نجفی. قم: دفتر انتشارات اسلامی.